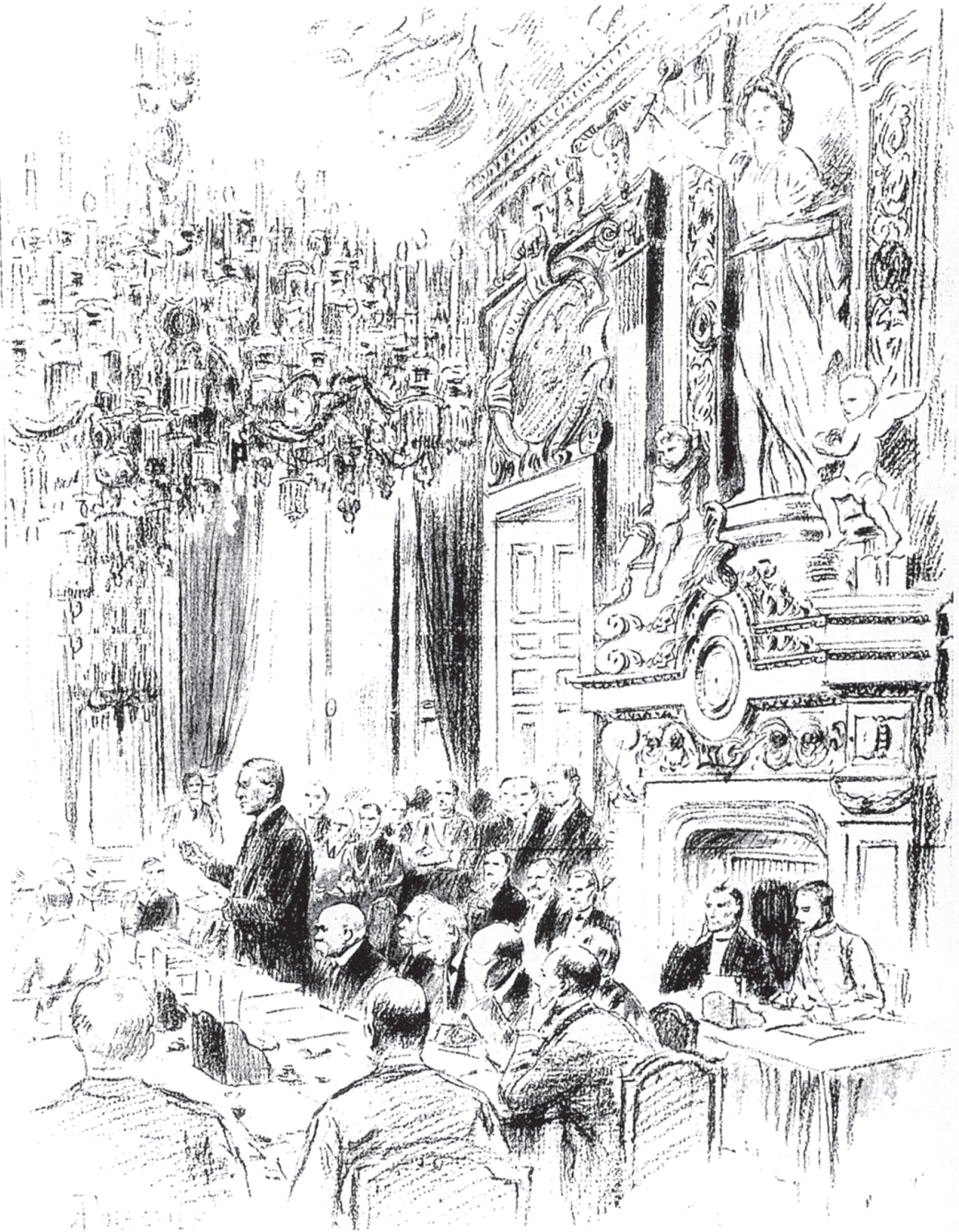

**ПОРЕДИЦА
•НОБЕЛИСТИ•**

ХЕНРИ КИСИНДЖЪР

ДИПЛОМАЦИЯТА

Превод от английски
Георги Илиев, Юлияна Цветкова

trud

КНИГОИЗДАТЕЛСКА КЪЩА, 1997

Книгата е включена в програмата на Издателството на Централноевропейския университет и Институт „Отворено общество“ в Будапеща за подпомагане превода и издаването на академични трудове в областта на хуманитарните науки.

HENRY KISSINGER
DIPLOMACY

A Touchstone Book
Simon & Schuster
New York

Copyright © 1994
by Henry A. Kissinger. All Rights Reserved

© Книгоиздателска къща „Труд“, 1997 г.

© Георги Илиев (гл. I-XVI), Юлиана Цветкова (гл. XVII-XXXI), преводачи, 1997 г.

ISBN 594-528-069-7

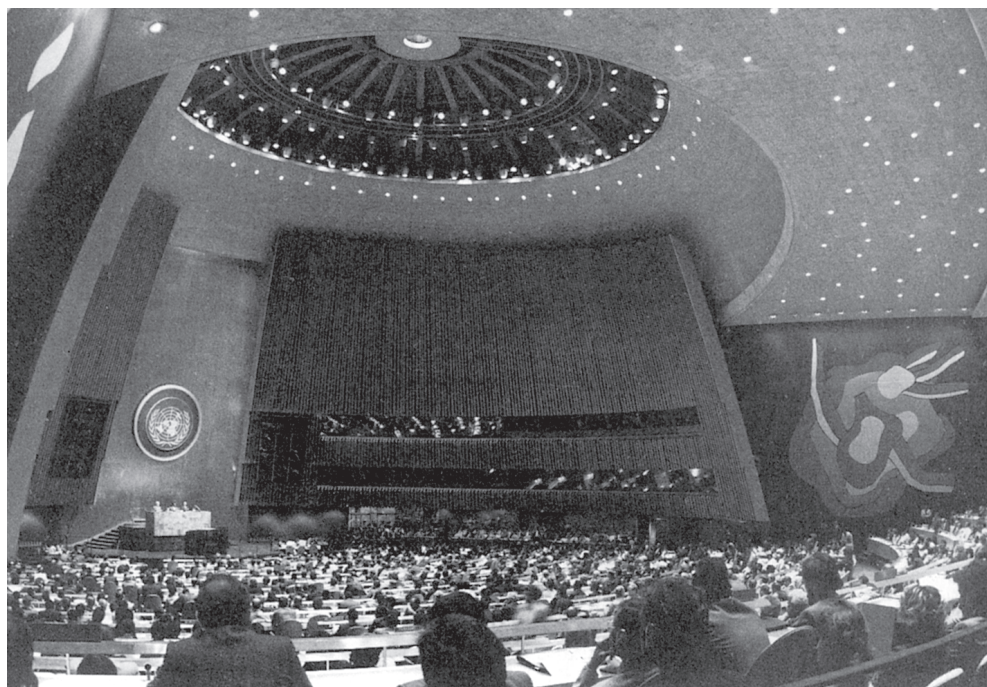
*На мъжете и жените от външните служби
на Съединените американски щати,
на чийто професионализъм и всеотдайност
се крепи американската дипломация*

Съдържание

<i>Глава I</i>	Новият световен ред	9
<i>Глава II</i>	Стожерът: Теодор Рузвелт или Удроу Уилсън	20
<i>Глава III</i>	От универсализъм към равновесие: Ришельо, Вилхелм Орански и Пит	45
<i>Глава IV</i>	Европейският концерт: Великобритания, Австрия и Русия	65
<i>Глава V</i>	Двама революционери: Наполеон III и Бисмарк	87
<i>Глава VI</i>	<i>Realpolitik</i> се обръща срещу себе си	118
<i>Глава VII</i>	Политическата машина за гибел: европейската дипломация преди Първата световна война	144
<i>Глава VIII</i>	Във водовъртежа: военната машина за гибел	174
<i>Глава IX</i>	Новото лице на дипломатията: Уилсън и Версайският договор	189
<i>Глава X</i>	Дилемите на победителите	214
<i>Глава XI</i>	Щреземан и изправянето на победените	232
<i>Глава XII</i>	Краят на илюзиите: Хитлер и разрушаването на Версай	252
<i>Глава XIII</i>	Търгът на Сталин	292
<i>Глава XIV</i>	Нацистко-съветският пакт	308
<i>Глава XV</i>	Америка отново излиза на сцената: Франклин Делано Рузвелт	323
<i>Глава XVI</i>	Три подхода към мира: Рузвелт, Сталин и Чърчил по време на Втората световна война	345
<i>Глава XVII</i>	Началото на Студената война	371
<i>Глава XVIII</i>	Успехът и несгодите от политиката на съдържане	392
<i>Глава XIX</i>	Дилемата на съдържането: Корейската война	416
<i>Глава XX</i>	Преговори с комунистите: Аденауер, Чърчил и Айзенхауер	434
<i>Глава XXI</i>	Отвъд санитарния кордон: Суецката криза	459
<i>Глава XXII</i>	Унгария: катаклизъм в империята	484
<i>Глава XXIII</i>	Ултиматумът на Хрущов: Берлинската криза от 1958-1963 г.	500
<i>Глава XXIV</i>	Концепции на западното единство: Макмилан, Дьо Гол, Айзенхауер и Кенеди	523
<i>Глава XXV</i>	Вьетнам: затъване в тресавището, Труман и Айзенхауер	545
<i>Глава XXVI</i>	Вьетнам: по пътя към отчаянието, Кенеди и Джонсън	565
<i>Глава XXVII</i>	Вьетнам: измъкването, Никсън	592
<i>Глава XXVIII</i>	Външната политика като геополитика: триъгълната дипломация на Никсън	617
<i>Глава XXIX</i>	Разведряването и разочарованията от него	643
<i>Глава XXX</i>	Краят на Студената война: Рейгън и Горбачов	669
<i>Глава XXXI</i>	Новият световен ред: повторен поглед	705
	Бележки	735
	Индекс на личностите	775

Илюстрации

- Стр. 2 Изказване на Удроу Уилсън пред Парижката мирна конференция, 25 януари 1919 г.
- Стр. 6 Прошалното обръщение на Джордж Вашингтон, детайл от ръкописа; гравюра по портрета на Вашингтон от Джилбърт Стюарт.
- Стр. 9 Общото събрание на ООН.
- Стр. 20 *Вляво*: Теодор Рузвелт, август 1905 г.; *вдясно*: Удроу Уилсън, юли 1919 г.
- Стр. 45 *Вляво*: Вилхелм Орански. *Вдясно*: кардинал Ришельо.
- Стр. 65 Виенският конгрес, 1815 г.
- Стр. 87 *Вляво*: Ото фон Бисмарк; *вдясно*: Наполеон III.
- Стр. 118 Бенджамин Дизраели.
- Стр. 144 Император Вилхелм II и цар Николай II.
- Стр. 174 *От ляво на дясно*: Паул фон Хинденбург, император Вилхелм II и Ерих Лудендорф, 1917 г.
- Стр. 189 *От ляво на дясно*: Дейвид Лойд Джордж, Виторио Емануеле Орландо, Жорж Клемансо и Удроу Уилсън във Версай, 1919 г.
- Стр. 214 *От ляво на дясно*: Клемансо, Уилсън, барон Сидней Сонино и Лойд Джордж след подписването на Версайския договор, 28 юни 1919 г.
- Стр. 232 Ханс Лутер, Аристид Бриан и Густав Щреземан (*вдясно*) с немски делегати в Обществото на народите.
- Стр. 252 Адолф Хитлер и Бенито Мусолини в Мюнхен, 1937 г.
- Стр. 292 Йосиф Сталин с помощници на сесия на Върховния съвет. *От ляво на дясно*: Николай Булганин, Андрей Жданов, Сталин, Климент Ворошилов и Никита Хрущов, 26 януари 1938 г.
- Стр. 308 Вячеслав Молотов подписва Съветско-германския пакт за ненападение, август 1938 г.; *на заден план* – Йоахим фон Рибентроп и Сталин.
- Стр. 323 Франклин Рузвелт и Уинстън Чърчил по време на срещата за Атлантическата харта, август 1941 г.
- Стр. 345 Чърчил, Рузвелт и Сталин в Ялта, февруари 1945 г.
- Стр. 371 *Вляво*: Чърчил, Труман и Сталин в Потсдам; *вдясно*: Клемънт Атли, Труман и Сталин в Потсдам, август 1945 г.
- Стр. 392 Джон Фостър Дълес с официални лица след подписването на Държавния договор за Австрия, май 1955 г.
- Стр. 416 Дълес на фронта в Корейската война, юни 1950 г.
- Стр. 434 Дуайт Д. Айзенхауер и Чърчил в Лондон, 1959 г.
- Стр. 459 Хрущов и Гамал Абдел Насър в Москва, 1958 г.
- Стр. 484 Въстаници по улиците на Будапеща, октомври 1956 г.
- Стр. 500 Джон Ф. Кенеди и Хрущов във Виена, юни 1961 г.
- Стр. 523 *Вляво*: Кенеди и Харълд Макмилан на Бермудските острови, декември 1961 г. *Вдясно*: Шарл дьо Гол и Конрад Аденауер в Бон.
- Стр. 545 Френски войници в Диен Биен Фу, април 1954 г.
- Стр. 565 Линдън Б. Джонсън, декември 1965 г.
- Стр. 592 Хенри Кисинджър и Ле Дък Тхо в Париж, януари 1973 г.
- Стр. 617 Леонид Брежнев и Ричард Никсън, юни 1973 г.
- Стр. 643 Джералд Форд с Анатолий Добринин и Леонид Брежнев във Владивосток, ноември 1974 г.
- Стр. 669 Михаил Горбачов и Роналд Рейгън в Женева, ноември 1985 г.
- Стр. 705 Държавните знамена на САЩ, Великобритания, Франция, Германия, Китай, Русия, Япония.

Г Л А В А I

Новият световен ред

Сякаш едва ли не по силата на природен закон през всяко столетие се издига една страна, притежаваща мощта, волята, интелектуалния и моралния подтик да моделира цялата международна система в съответствие със своите собствени ценности. През XVII век Франция, ръководена от кардинал Ришельо, въвежда модерния подход към международните отношения, основан върху националната държава и мотивиран от националните интереси като върховна цел. През XVIII век Великобритания развива концепцията за равновесието на силите, която господства в европейската дипломация през следващите 200 години. През XIX век Метернихова Австрия преустройва Европейския концерт, а впоследствие Бисмаркова Германия го разтуря, превръщайки европейската дипломация в хладнокръвна игра между силови политики.

През XX век нито една страна не е влияела върху международните отношения така решително, но същевременно и така двусмислено, както Съединените щати. Нито едно общество не е защитавало така твърдо недопустимостта на вмешателство във вътрешните работи на други държави и не е твърдяло по-

ДИПЛОМАЦИЯТА

пламенно, че неговите ценности са универсално приложими. Нито една нация не е била по-прагматична във всекидневното водене на своята дипломация и по-идеологизирана в преследването на историческите си морални убеждения. Нито една страна не се е ангажирала по-неохотно навън дори и когато е приемала съюзвания и ангажименти, безпрецедентни по мащаби и цели.

Отликите, които Америка си е приписвала в течение на своята история, са породили две противоположни отношения към външната политика. Първото е, че Америка служи най-добре на своите ценности, усъвършенствайки демокрацията у дома си, като по този начин се превръща в пътеводен фар за останалата част на човечеството; второто е, че ценностите на Америка ѝ налагат задължението да ги разпространява с кръстоносни походи по света. Разкъсвана между носталгията по първичното минало и жаждата за свършено бъдеще, американската мисъл се е люшкала между изолационизма и ангажираността, макар след края на Втората световна война да доминират реалностите на взаимната зависимост.

И двете мисловни нагласи – за Америка като пътеводен фар и за Америка като кръстоносец – приемат за норма един глобален международен ред, основаващ се на демокрацията, свободната търговия и международното право. И понеже такава система никога не е съществувала, нейното осъществяване често е изглеждало на другите общества утопично, ако не и наивно. Но външният скептицизъм никога не е помрачавал идеализма на Удроу Уилсън, Франклин Рузвелт, Роналд Рейгън, а фактически и на всички други американски президенти през XX век. По-скоро той е укрепвал американската вяра, че ходът на историята може да бъде преодолян и че ако светът истински желае мир, трябва да приложи американските морални предписания.

И двете мисловни нагласи са продукт на американския опит. Съществували са и други републики, но никоя от тях не е била съзнателно изградена, за да брани идеята за свобода. Населението на никоя друга страна не е решавало да се запъти към нов континент и да опитоми неговата първобитност в името на свободата и общото благоденствие. Така двата подхода, изолационисткият и мисионерският, толкова противоположни на повърхността, отразяват общата вяра, положена в основите им: че Съединените щати притежават най-добрата система за управление в света и че останалата част от човечеството може да постигне мир и благоденствие, като изостави традиционната си дипломация и възприеме американското преклонение пред международното право и демокрацията.

Пътят на Америка през международната политика представлява триумф на вярата над опита. От мига, в който Америка излиза на арената на световната политика през 1917 г., тя винаги толкова е превъзхождала по сила и е била така убедена в правотата на своите идеали, че главните международни споразумения на века са възплъщение на американските ценности – от Обществото на народите и пакта Келог – Бриан до Хартата на Обединените нации и Заключителния акт от Хелзинки. Рухването на съветския комунизъм отбеляза интелектуалното оправдание на американските идеали и по ирония на съдбата изправи Америка лице в лице със свят, какъвто тя се бе стремела да отбягва през цялата си история. В оформящия се международен ред национализмът придобива

НОВИЯТ СВЕТОВЕН РЕД

нова жизненост. Народите са преследвали по-често егоистичните си интереси, отколкото идеалистически принципи, и са си съперничели повече, отколкото са си сътрудничели. Малко са свидетелствата, че този вековен модел на поведение се е променил или че има вероятност да се промени през следващите десетилетия.

Новото в изграждащия се световен ред е, че за пръв път Съединените щати не могат нито да се отдръпнат от света, нито да го доминират. Америка не може да промени начина, по който е схващала ролята си в течение на своята история, а и не би искала да направи това. Когато Америка се появява на международната арена, тя е млада и мощна и притежава силата да наложи на света съобразяване с нейните представи за международните отношения. Към края на Втората световна война през 1945 г. Съединените щати са толкова могъщи (в известен период 35 процента от цялата световна икономическа продукция е американска), че изглеждат предопределени да моделират света според предпочитанията си.

През 1961 г. Джон Ф. Кенеди заявява уверено, че Америка е достатъчно силна да „плати всяка цена, да понесе всякакви тежести“, за да осигури успеха на свободата. Три десетилетия по-късно Съединените щати имат по-малка възможност да настояват за незабавното осъществяване на всичките си желания. Други страни са израснали до статут на велики сили. Съединените щати сега се сблъскват с изпитанието да постигат целите си на етапи, всеки от които е амалгама от американските ценности и геополитическите изисквания. Едно от новите изисквания е, че светът, включващ няколко държави със сравнима сила, трябва да гради своя ред върху някаква концепция за равновесие – идея, с която Съединените щати никога не са се чувствали уютно.

Когато американските схващания за международната политика и европейските дипломатически традиции се сблъскват на Парижката мирна конференция през 1919 г., драматично проличават различията в историческия опит. Европейските лидери се стремят да възстановят съществуващата по-рано система с добре познатите им методи; американските миротворци вярват, че Голямата война не е избухнала в резултат на непреодолими геополитически противоречия, а поради порочните европейски методи на действие. В своите знаменити Четиринайсет точки Удроу Уилсън заявява на европейците, че в бъдеще международната система би трябвало да се основава не на равновесието на силите, а на етническото самоопределение; че тяхната сигурност би трябвало да се осланя не на военните съюзи, а на колективната сигурност и че оттук насетне тяхната дипломация би трябвало да бъде направлявана не тайно от експерти, а от „явни споразумения, открито постигнати“. Очевидно Уилсън пристига в Европа не толкова за да обсъжда условията за прекратяване на войната или за възстановяване на съществуващия преди нея световен ред, колкото за да преустрои цялата, практикувана близо три столетия система на международни отношения.

Откакто американците започват да разсъждават върху проблемите на външната политика, те винаги са приписвали бедите на европейците на тяхната система на равновесие. А откакто на Европа за пръв път се налага да се зани-

ДИПЛОМАЦИЯТА

мава с американската външна политика, нейните лидери винаги са гледали подозрително на глобалната реформаторска мисия, която Америка си е самопредписвала. Всяка страна се е държала така, сякаш другата свободно е избрала своя стил на дипломатическо поведение, и с предпоставката, че с повече мъдрост или по-малко войнственост би прибягнала до друг, по-приемлив метод.

Фактически и американският, и европейският подход към външната политика са продукти на собствени, уникални условия. В началото американците обитават почти безлюден континент, защитен срещу хищни сили от два безбрежни океана, и имат за съседи слаби страни. И тъй като Америка не е била противопоставена на нито една голяма сила, с която да ѝ се налага да установява равновесие, трудно можем да си я представим обсебена от проблемите на балансирането, дори и на нейните ръководители да им бе хрумнала чудатата идея да пресъздадат европейските условия сред хора, обърнали гръб на Европа.

Мъчителните дилеми за сигурността, които терзаят европейските народи, не се и докосват до Америка в продължение на близо 150 години. Когато накрая се докосват, Америка на два пъти взема участие в световни войни, разпалени от народите на Европа. И в двата случая системата на баланс на силите вече се е провалила преди момента на американската намеса, за да се стигне до следния парадокс: толкова презирианият от повечето американци баланс на силите фактически е охранявал американската сигурност през цялото време, докато е функционирал според замисъла си, а тъкмо рухването му е въвличало Америка в международната политика.

Народите на Европа не избират равновесието на силите като средство за регулиране на своите отношения поради някаква вродена свадливост или поради склонност на Стария свят към интриги. Ако наблягането върху демокрацията и международното право са продукти на американското уникално чувство за сигурност, европейската дипломация е изкована в школата на жестоки сблъсъци.

Европа е била тласната към политиката на баланс на силите тогава, когато нейният първоначален избор, средновековната мечта за световна империя, рухва и множество държави, повече или по-малко сравними по сила, израстват от пепелищата на някогашните стремления. Когато групата държави, оформени по този начин, се виждат принудени да взаимодействат помежду си, възможностите са две: или една от тях да се сдобие с такава мощ, че да се наложи над останалите и да основе империя; или пък нито една държава да не е достатъчно силна, за да постигне подобна цел. Във втория случай претенциите на най-агресивния член на международната общност се възпират от останалите чрез съюзяване, или с други думи – посредством действието на баланса на силите.

Системата за равновесие на силите не претендира, че е в състояние да предотврати кризи или дори войни. Тя е замислена, за да може, когато работи правилно, да се ограничават както възможностите на държавите да доминират една над друга, така и мащабите на конфликтите. Нейната цел е не толкова мирът, колкото стабилността и умереността. По определение положението, постигнато чрез баланс на силите, не е в състояние да задоволи изцяло всеки член на

НОВИЯТ СВЕТОВЕН РЕД

международната система. Този принцип действа най-добре, когато задържа недоволството под равнището, отвъд което онеправданата страна се стреми да разруши съществуващия международен ред.

Теоретиците на баланса на силите често създават впечатлението, че той е естественото състояние на международните отношения. В действителност рядко в човешката история е действала система на равновесие на силите. Западното полукълбо никога не е познавало подобна система, нито пък я е познавал съвременен Китай след периода на воюващите държавички отпреди две хиляди години. За огромната част от човечеството и през преобладаващия период от историята типичният начин на държавност е бил империята. Империи нямат никакъв интерес да действат в рамките на международна система; те се стремят да *бъдат* международна система. Империи не се нуждаят от равновесие на силите. Съединените щати водят така международната си политика в двете Америки, както през по-голямата част от своята история и Китай в Азия.

За Запада единствените примери на функциониращи системи на равновесие на силите са тези между градовете държави в древна Гърция и ренесансова Италия, както и европейската държавна система, произлязла от Вестфалския мир през 1684 г. Отличителната черта на тези системи е, че въздигат един житейски факт – съществуването на редица държави с еднаква по същество сила – във водещ принцип на световния ред.

Интелектуално концепцията за баланса на силите отразява възгледите на всички големи политически мислители от епохата на Просвещението. От тяхна гледна точка Вселената, включително политическата сфера, съществува в резултат на взаимодействие на взаимноуравновесяващи се рационални принципи. Затова в своята цялост произволните на пръв поглед действия на разумни хора проявяват тенденция да служат на общото благо, макар доказването на подобно предположение да е изглеждало твърде трудно във века на почти постоянните конфликти, последвали Трийсетгодишната война.

В „Богатството на народите“ Адам Смит твърди, че „невидима ръка“ е в състояние да изкове всеобщо стопанско благоденствие от егоистичните индивидуални стопански действия. В „Записки на федералиста“ Мадисън поддържа тезата, че в една достатъчно голяма република различните политически „фракции“, преследващи своите собствени интереси, постигат чрез един вид автоматичен механизъм подходяща вътрешна хармония. Концепциите за разделението на властите и за контрол и балансиране, така както са замислени от Монтескьо и са внедрени в Американската конституция, отразяват сходен възглед. Целта на разделението на властите е да се избегне деспотизмът, а не да се осъществи хармонично управление; в преследването на собствените си интереси всеки клон на управлението да бъде ограничен в крайностите и така да служи на общото благо. Същите принципи се прилагат и към международните дела. Приема се, че в преследването на егоистичните си интереси всяка държава допринася за общия прогрес, сякаш невидима ръка гарантира, че свободният избор на всяка държава осигурява благоденствие за всички.

В продължение на повече от столетие тези очаквания сякаш се осъществяват. След трусове, предизвикани от Френската революция и Наполеоновите

ДИПЛОМАЦИЯТА

войни, водачите на Европа възстановяват равновесието на силите на Виенския конгрес през 1815 г. и смекчават бруталното уповане на силата, стремейки се да направят по-умерено международното поведение чрез морални и правни обвързаности. И въпреки това към края на XIX век европейската система на равновесие на силите се завръща към принципите на силовата политика, и то в далеч по-непримирима обстановка. Сплашването на противника се превръща в стандартен метод на дипломацията, водещ от едно премерване на силите към друго. Накрая през 1914 г. избухва криза, в която никой не иска да отстъпи. След катастрофата на Първата световна война Европа никога не си възвръща изцяло световното лидерство. Съединените щати се утвърждават като доминиращия играч, но Удроу Уилсън скоро дава да се разбере, че неговата страна отказва да играе по европейските правила.

През нито един период от своята история дотогава Америка не е участвала в система на баланс на силите. Преди двете световни войни тя извлича полза от действието на принципа за равновесие на силите, без да участва в неговите маневри, като в същото време си позволява лукса да го заклеява, когато пожелае. По време на Студената война Америка е ангажирана в идеологическа, политическа и стратегическа борба със Съветския съюз, като светът, доминиран от двете сили, функционира според принципи, твърде различни от тези на системата за баланс на силите. В един двуполусен свят не може да се твърди, че конфликтите водят до обща полза; всяка печалба на едната страна е загуба за другата. В Студената война Америка постигна победа без война и се изправи пред дилемата, описана от Джордж Бърнард Шоу: „Има две трагедии в живота. Едната е да загубиш съкровения си желание. Другата е да го постигнеш.“

За американските водачи собствените им ценности са до такава степен очевидни, че те рядко проумяват колко революционни и обезпокоителни могат да изглеждат в очите на останалите. Никое друго общество не е твърдяло, че принципите на етично поведение са приложими спрямо международното поведение по същия начин, както и спрямо индивидуалното – схващане, точно обратното на *raison d'état* на Ришельо. Америка е поддържала становището, че предотвратяването на войната е законово и дипломатическо предизвикателство и че тя се противопоставя не на промените, а на метода за налагането им, по-специално на използването на сила. Един Бисмарк или един Дизраели биха се надсмели над твърдението, че обект на външната политика е по-скоро методът, отколкото съществото, ако изобщо биха разбрали подобно твърдение. Нито една нация не си е налагала моралните изисквания, с които Америка сама се обвързва. И никоя страна не се е измъчвала толкова поради пропастта между своите морални ценности – които по определение са абсолютни – и несъвършенствата, присъщи на конкретните обстоятелства, към които трябва да бъдат прилагани.

По време на Студената война специфичният американски подход към външната политика е особено подходящ за посрещане на възникващите изпитания. В условията на остър идеологически конфликт само една държава, Съединените щати, притежава пълния набор от средства – политически, икономически и военни, – за да организира защитата на некомунистическия свят. Нация с таки-

НОВИЯТ СВЕТОВЕН РЕД

ва позиции е в състояние да отстоява решително своите възгледи и често успешно да избягва проблема, с който се сблъскват държавниците от по-необлагодетелстваните общества: техните средства ги принуждават да преследват цели, по-малко амбициозни от надеждите им, а наложените им обстоятелства изискват дори и към тези цели да подхождат на етапи.

В света на Студената война традиционните схващания за сила в значителна степен рухват. В по-голямата част от историята налице е синтез от военна, политическа и икономическа мощ и тези фактори, общо взето, са се оказвали симетрични. През периода на Студената война различните елементи на силата се разграничават твърде отчетливо. Бившият Съветски съюз беше военна свръхсила и в същото време – икономическо джудже. Възможно е също една страна да бъде икономически великан, но от военна гледна точка – дребосък, какъвто е случаят с Япония.

В света след Студената война, изглежда, различните елементи ще се развиват в по-голяма съгласуваност и по-симетрично. Относителната военна мощ на Съединените щати постепенно ще намалява. Отсъствието на ясен съперник ще породи вътрешен натиск да се пренасочат ресурси от отбраната към други приоритети – процес, който вече е започнал. Когато липсва единна заплаха и всяка страна преценява опасностите от собствена национална гледна точка, обществата, които са се гушили под американския щит, ще се почувстват задължени да поемат по-голяма отговорност за своята защита. По такъв начин функционирането на новата международна система ще се придвижи към равновесие дори и във военната област, макар че е възможно да минат десетилетия, за да стане това. Тези тенденции ще бъдат още по-отчетливи в икономиката, където американското превъзходство вече запада и където е станало по-безопасно да се съперничи със Съединените щати.

Международната система на XXI век ще бъде белязана от едно привидно противоречие: от една страна – фрагментация; от друга – растяща глобализация. На равнището на отношенията между държавите новият ред ще наподобява повече европейската държавна система от XVIII и XIX век, отколкото застиналите модели на Студената война. Той ще включва най-малко шест мощни сили – Съединените щати, Европа, Китай, Япония, Русия, а може би и Индия, – както и множество средни и по-малки страни. В същото време международните отношения вече са наистина глобални. Коммуникациите са моментални; световната икономика оперира едновременно на всички континенти. На повърхността изплува цяла мрежа от проблеми, които могат да бъдат решени само в световен мащаб: разпространяването на ядреното оръжие, екологията, демографският взрив и икономическата взаимообвързаност.

За Америка съчетаването на различните ценности и на твърде разноликия исторически опит на страните със сравнимо значение ще представлява ново изпитание и отдалечаване както от изолацията ѝ през миналото столетие, така и от фактическата ѝ хегемония през Студената война в посоки, които тази книга се стреми да осветли. В не по-малка степен са изправени пред трудности и другите големи играчи, за да могат да се приспособят към оформящия се нов световен ред.

ДИПЛОМАЦИЯТА

Европа единствена в модерния свят е функционирала в многодържавна система и е изработила концепциите за националната държава, суверенитета и баланса на силите. Тези идеи доминират в международните дела през по-голямата част от последните три века. Но нито един от тогавашните изпълнители на принципа *raison d'état* в Европа не е достатъчно силен сега, за да играе главна роля в оформящия се международен ред. Отделните държави се опитват да компенсират относителната си слабост с изграждането на обединена Европа – усилие, което поглъща значителна част от енергията им. Но дори и да успеят, не биха възникнали никакви автоматически следствия за поведението на обединена Европа на глобалната сцена, тъй като подобна политическа общност никога не е съществувала преди.

В своята история Русия е представлявала особен случай. Тя се появява късно на европейската сцена – доста след като Франция и Великобритания са се утвърдили – и никой от традиционните принципи на европейската дипломация не е изглеждал приложим за нея. Граничеща с три различни културни сфери – Европа, Азия и мюсюлманския свят, – Русия е обитавана от населения и от трите и следователно никога не е била национална държава в европейския смисъл. Постоянно променяйки очертанията си с присъединяването на съседни територии, Русия е империя отвъд мащабите на която и да било от европейските страни. Още повече че след всяко ново завоевание характерът на държавата се е променял, тъй като в нея се е включвала нова, различна, непокорна, неруска етническа група. Това е една от причините, поради които Русия се е чувствала задължена да поддържа огромни армии, с размери, несъизмерими с никаква правдоподобна заплаха за външната ѝ сигурност.

Разкъсвана между натрапчивото чувство за несигурност и жаждата да цивилизова и да покръства, между изискванията на Европа и изкушенията на Азия, Руската империя винаги е играла роля в европейското равновесие, но емоционално никога не се е възприемала като част от него. Потребностите на завоеванията и на сигурността са се смесвали в умовете на руските водачи. От времето на Виенския конгрес Руската империя е разполагала свои военни сили на чужда територия по-често от всяка друга голяма сила. Историците често представят руския експанзионизъм като продукт на чувството за несигурност. Но руските писатели много по-често оправдават външния натиск на Русия с месианско призвание. Когато Русия е във възход, тя рядко проявява чувство за мярка; когато е разстроена, обикновено се оттегля в мрачно негодувание. През по-голямата част от своята история Русия представлява кауза, търсеца възможности за изява.

Посткомунистическа Русия се озова в граници, които нямат исторически precedent. Подобно на Европа тя ще трябва да посвети голяма част от енергията си за преоценка на своята идентичност. Ще се опита ли да се върне към историческия си ритъм и да възстанови изгубената империя? Ще измести ли центъра на тежестта си на Изток и ще стане ли по-активен участник в азиатската дипломация? По какви принципи и с какви методи ще реагира на сътресенията по своите граници и особено в неспокойния Среден изток? Русия винаги ще бъде съществен фактор в световния ред и неизбежните турсове, с които ще бъдат

НОВИЯТ СВЕТОВЕН РЕД

съпроводени отговорите на горните въпроси, ще я превърнат в потенциална заплаха за него.

Китай също се сблъсква със световен ред, който е нов за него. В продължение на 2000 години Китайската империя държи обединен своя свят под единното си имперско господство. Безспорно това управление се е препъвало от време на време. Войни са избухвали в Китай не по-рядко, отколкото в Европа. Но тъй като обикновено са се водели между претенденти за императорската власт, са имали по-скоро характер на граждански, отколкото на международни, войни и рано или късно неизменно са завършвали с появата на нова централна власт.

Преди XIX век Китай никога не е имал съсед, способен да оспори неговото превъзходство, а и никога не си е представял, че подобна държава може да се появи. Външни завоеватели събарят китайските династии само за да бъдат абсорбирани след това до такава степен от китайската култура, че да започнат сами да продължават традициите на Царството от центъра. Концепцията за суверенно равенство между държавите е непозната за Китай; чужденците са били смятани за варвари и поставяни в подчинено положение – така е бил приет през XVIII век и първият британски посланик в Пекин. Китай е смятал, че е под достойнството му да изпраща посланици в чужбина, но не се е свенял да използва по-далечните варвари, за да громят по-близките до границите му. И все пак това е стратегия за извънредни случаи, а не текущо функционираща система, подобна на европейската за баланс на силите, и тя не е успяла да създаде постоянните дипломатически институции, характерни за Европа. След като през XIX век е превърнат в унижен поданик на европейския колониализъм, Китай едва наскоро, след Втората световна война, започва отново да се издига в един многополюсен свят, безпрецедентен за неговата история.

Япония е живяла откъсната от външния свят. В продължение на 500 години – преди да бъде принудително отворена през 1854 г. от комодоре Матю Пери – тя дори не благоволява да омаломощава варварите, като ги настройва едни срещу други или ги поставя в зависимо положение подобно на китайците. Самоизолирала се от външния свят, Япония се гордее със своите самобитни обичаи, поддържа военните си традиции чрез граждански войни и основава вътрешната си структура върху убеждението, че уникалната ѝ култура е неуязвима за чужди влияния, които подлежат по-скоро на побеждаване, отколкото на абсорбиране.

По време на Студената война, когато Съветският съюз е главната заплаха за сигурността, Япония може да идентифицира своята външна политика с отстоящата на хиляди километри от нея Америка. Новият световен ред с множеството си предизвикателства почти сигурно ще принуди страната с толкова гордо минало да преразгледа своето упование само на един съюзник. Япония непременно ще стане по-чувствителна към азиатския баланс на силите, отколкото това е възможно за Америка, която е разположена в другото полукълбо на планетата и гледа в три посоки – през Атлантическия океан, през Тихия океан и към Южна Америка. Китай, Корея и Югоизточна Азия ще придобият доста по-различно значение за Япония, отколкото за Съединените щати, и ще станат причина японската външна политика да бъде по-независима и по-самоуверена.

ДИПЛОМАЦИЯТА

Що се касае до Индия, която сега се утвърждава като велика сила в Южна Азия, в много отношения външната ѝ политика е последната следа от зенита на европейския империализъм, обогатена с традициите на една древна култура. Преди британците субконтинентът от хилядолетия не е бил управляван като единна политическа общност. Британската колонизация е осъществена с малобройни военни части, тъй като в началото местното население вижда в нея само смяната на едни завоеватели с други. Но след като установява единно владичество, Британската империя е подкопана от ценностите на народното управление и културния национализъм, които сама внася в страната. И все пак Индия е млада национална държава. Погълната от борбата за изхранване на огромното си население, по време на Студената война тя се забърква в Движението на необвързаните страни. Но на нея тепърва ѝ предстои да играе на политическата сцена отговаряща на размерите ѝ роля.

Така че фактически нито една от основните страни, които трябва да изградят новия световен ред, не притежава опит с оформящата се многодържавна система. Никога не се е налагало нов световен ред да бъде изграждан с толкова различни възгледи или в толкова глобални мащаби. Никога в модерните времена не е възниквала задача да се съчетават елементи от историческите системи на баланс на силите, на глобалното демократично мнение и на експлозивно развиващата се техника.

Погледнато ретроспективно, всички международни системи, изглежда, притежават неизбежна симетрия. Веднъж изградени, трудно е да си представим как би протекла историята, ако е бил направен друг избор; и дали изобщо е бил възможен друг избор. Когато се установи един международен ред, пред него се откриват множество възможности. Но всеки избор ограничава оставащия кръг от възможности. Тъй като сложността възпрепятства гъвкавостта, ранните решения стават изключително важни. Дали един международен ред е относително устойчив подобно на създадения след Виенския конгрес, или много нестабилен подобно на възникналите след Вестфалския мир и Версайския договор, зависи от степента, в която примирява онова, което създава чувство за сигурност у участващите общества, с това, което те смятат за справедливо.

Двете международни системи, оказали се най-стабилни – на Виенския конгрес и доминираната от Съединените щати след Втората световна война, – притежават предимството на единство в концепциите. Държавниците във Виена са аристократи, виждащи затрудненията по един и същ начин, и постигат съгласие по основните проблеми; американските лидери, оформили следвоенния свят, произхождат от интелектуална традиция с изключителна споеност и жизненост.

Редът, който сега се формира, ще трябва да бъде изграден от държавници, представители на разнородни култури. Те ръководят огромни бюрократични апарати с такава сложност, че нерядко държавническата енергия се всмуква по-скоро за обслужване на административния механизъм, отколкото за определянето на цели. Лидерите се издигат благодарение на качества, не непременно съответстващи на нуждите на управлението и дори съвсем неподходящи за изграждане на международен ред. А единственият модел за многодържавна

НОВИЯТ СВЕТОВЕН РЕД

система беше изграденият от западните общества, който мнозина от участниците е възможно да отхвърлят.

Освен това установяването и провалът на предишните многодържавни системи – от Вестфалския мир до наши дни – е единственият наличен опит, за да се разберат изпитанията пред съвременните държавници. Изучаването на историята не предлага ръководство с инструкции, пригодени за автоматично прилагане; историята учи чрез аналогии, като хвърля светлина върху сходни последици от сравними ситуации. Но всяко поколение трябва само да определи кои обстоятелства са сравними.

Интелектуалците анализират действието на международните системи; държавниците ги изграждат. И съществува огромна разлика между перспективата на анализатора и на държавника. Анализаторът може да си избере проблема, който да изучи, докато проблемите на държавника са му наложени. Анализаторът може да определи какво време е необходимо, за да стигне до ясни заключения; съкрушителното изпитание за държавника е натискът на времето. Анализаторът не поема никакъв риск. Ако заключенията му се окажат погрешни, може да напише нов трактат. На държавника се позволява да отгатва само веднъж; грешките му са непоправими. На анализатора са предоставени всички факти; той ще бъде съден според силата на своя интелект. Държавникът трябва да действа въз основа на преценки, които не могат да бъдат доказани по времето, когато ги прави; той ще бъде съден от историята върху основата на два показателя – доколко мъдро се е справил с неизбежната промяна и преди всичко до каква степен е успял да спаси мира. Ето защо изследването на подхода на държавниците към проблемите на световния ред – какво от предприетото е успяло или е пропаднало и защо – не е краят на разбирането на съвременната дипломация, но може да бъде негово начало.